

A társas beilleszkedés problémáinak elemzése több szempontú szociogram alapján

- Budapesti középiskolák III. és IV. osztályaiban -

A csoporthatások jelentőségére a szociálpszichológus hívta fel a figyelmet. Megfigyelésekkel és kísérleteikkel bizonyította, hogy személyiségformáló, tehát sorsformáló tényező a másik ember vagy a környező embercsoport pusztán jelenléte is, de még inkább kapcsolataink, s a színtereinket tagoló emberi viszonylatok, a velünk szemben támasztott elvárások.

Csoportot képez minden emberi együttes, ami valamilyen cél jegyében került vagy állt össze. Ilyen például egy buszmegállóban várakozó embercsoport, vagy egy üdülő egy turnusa, vagy egy hangverseny közönsége. A szociálpszichológiai vizsgálódások nem annyira az ilyen alkalmi, mint inkább az állandósult, valamely társadalmi cél érdekében jogilag szabályozott csoportokra irányulnak, mint egy iskolai osztály, egy üzemi munkaterem, egy futballcsapat.

A szociálpszichológiai szemlélet hozta létre és fejleszti tovább a szociometriát, amely a csoportok társas szerkezetének mérésére szolgáló technika. A szociometria egyik eszköze a több szempontú szociogram, ami a hazai gyakorlatban *Mérei Ferenc* vizsgálatai nyomán terjedt el. (1.; 4.)

A TÖBB SZEMPONTÚ SZOCIOGRAM

A több szempontú jelző a módszer ösét képező Moreno-féle rokonszenvi szociogramtól különböztet meg. (2.) A több szempontú módszer a csoport különböző jellemzőit vizsgálja: a spontán rokonszenvi csoportosulások hálózatán kívül a szerepeket, a közösség normáit és motívumait, a csoport légkörét. (1., 4.)

Az anyaggyűjtés eszköze egy *kérdőív*, amely a csoporttársak közül történő személyi választásokat kíván. A kérdőívnek tartalmaznia kell 3-5 rokonszenvi választást kívánó kérdést (például: Kivel szeretnél érettségi után is kapcsolatot tartani?); társas funkcióra vonatkozó kérdéseket (például: Ha az osztály választana egy bizottságot, amelynek vitás kérdések elrendezésében és fegyelmi ügyek megoldásában döntési joga van, kit választanál a bizottságba?); és pozitív tulajdonságokra vonatkozó kérdéseket (például: Ki a legműveltebb az osztálytársaid közül?). Tartalmazhat továbbá ellenszenvi választást kívánó kérdéseket (például: Kivel nem szeretnél érettségi után kapcsolatot tartani?); és negatív tulajdonságokra vonatkozó kérdéseket (például: Ha titkod, bizalmas ügyed volna, ki az, akinek semmi esetre sem mondanád el?).

A feldolgozás nyers eredménye a kölcsönösségi vázlat és a gyakorisági táblázat. (1., 4.)

A *kölcsönösségi vázlat* (2. és 3. ábra) ábrázolja a spontán rokonszenvi csoportosulások hálózatát. A rokonszenvi kérdésekben kölcsönösen egymást választó gyermekek jeleit (számok) vonalakkal kötjük össze. Így minden vonal egy kölcsönös kapcsolatot jelent. A vastag vonal a szoros kapcsolatokat jelzi; a tagok mindhárom rokonszenvi kérdésben egymást választották. A vékony vonal a kétszeres, a szaggatott vonal a leglazább, egyszeres kapcsolatokat.

A valamennyi választ összesítő *gyakorisági táblázat*ról leolvasható, hogy a csoportban kik hordozzák a kérdéses szerepeket (1. ábra). A táblázat függőleges tengelyén a gyermekek neve szerepel, a vízszintes tengelyen a kérdések. Előbb az összes pozitív, majd az összes negatív kérdések, egy-egy összesítő oszloppal, végül az egy-egy gyerekre eső valamennyi választást összegező oszlop. Magán a kérdőíven a negatív kérdések be vannak ágyazva a pozitív kérdések közé. A táblázatból kiderül, hogy a különböző kérdésekben ki hány szavazatot kapott. Egyszerű számítással megkapjuk azt a küszöbértéket, amely fölötti választottság azt jelzi, hogy az adott gyereket az osztály a kérdés szempontjából jelentékenynek tartja. A küszöbérték feletti választottságot megjelöljük a kapott válaszok számának bekarikázásával.

A szociometriai vizsgálódás számára a kölcsönösségi vázlat és a gyakorisági táblázat nyersanyag, amelynek adataiból a csoport közösségi színvonalának értelmezhető *mutatói* számíthatók ki.

A VESZÉLYEZTETETTSÉG JELEI A SZOCIOGRAMON

Jelen vizsgálatunkban azt kutattuk, hogy hogyan használható fel a többszempontú szociogram az ifjúságvédelmi munkában. Mutatja-e a szociogram az egyén veszélyeztetettségét, s nyújt-e támpontokat a pedagógusnak a korrekciós beavatkozáshoz?¹

Vizsgálatunkat öt fővárosi középiskola tíz III. és IV. osztályában végeztük, *Ecker Ildikó, Karádi Judit, Radnóti Emőke és Sinkó Hilda* pszichológusokkal. A szerzett tapasztalatok csak a vizsgált korosztályban érvényesek, alacsonyabb iskolai osztályokban a csoportdinamikai történések más jellegűek. A vizsgálathoz 23 kérdésből álló kérdőívet állítottunk össze:

Pedagógiai tapasztalataink szerint, ha egy gyerek évek óta nap mint nap együtt él egy olyan szoros és viszonylag homogén csoporttal, mint az iskolai osztály, és valamilyen módon nem találta meg a helyét, nincs kapcsolata, nincs megnyilvánulási tere, akkor ott valami baj van. A rossz beilleszkedés rossz tünet és rossz előjel. A gyermek személyisége eltorzul; képességei nem fejlődnek; rosszul ítéli meg önmagát és helyzetét, ezért rosszul választ; fokozottan ki van téve annak, hogy akár saját depressziója, akár külső negatív hatások válságos helyzetbe sodorják. *Az egyén társas*

-
- ¹ 1. Ki a legjobb barátod az osztályban?
 2. Ha az osztályfőnök távol lenne és a tanulók közül kellene öt valakinek helyettesítenie, ki lenne erre a legalkalmasabb?
 3. Ha az osztály klubdelutánt rendezne, ki lenne a legalkalmasabb ennek megszervezésére?
 4. Ha az osztály választana egy bizottságot, amelynek vitás kérdések elrendezésében döntési joga van, kit választanál a bizottságba?
 5. Osztálytársaid közül ki az, akivel érettségi után is szívesen barátkoznál?
 6. Kivel nem szeretnél érettségi után kapcsolatot tartani?
 7. Ki a legjobb sportoló az osztályban?
 8. Kinek van a legjobb humora az osztályban?
 9. Ha akadályoztatva lennél apró, mindennapi ügyeidnek elintézésében, kire bízna, hogy ezeket lebonyolítsa? (Hivatal, posta, bevásárlás stb.)
 10. Kire nem bízna ezeket?
 11. Ha bajban lennél, osztálytársaid közül kire számíthatnál leginkább?
 12. Kinek a segítségére számíthatnál a legkevésbé?
 13. Ki a legműveltebb, legolvasottabb az osztályban?
 14. Ki az osztálytársaid közül, aki valamilyen gyakorlati munkában (szerelés, kézimunka, barkácsolás) kiemelkedően ügyes? Milyen munkában?
 15. Ki az osztálytársaid közül, aki valamilyen területen (tudomány, művészet) kiemelkedő, tehetséggel rendelkezik? Milyen területen?
 16. Osztálytársaid közül kinek van a leginkább szüksége támaszra, segítségre?
 17. Kivel töltenél szívesen együtt egy vásárnapot osztálytársaid közül?
 18. Kit szeretsz legkevésbé az osztálytársaid közül?
 19. Ha titkod, bizalmas ügyed volna, kinek mondanád el legszívesebben osztálytársaid közül?
 20. Ki az, akinek semmi esetre sem mondanád el?
 21. Kinek vannak a legnagyobb sikerei a másik nemnél?
 22. Ki fog könnyen érvényesülni az életben az osztályból? Miért?
 23. Ki fog nehezen érvényesülni az életben az osztályból? Miért?

beilleszkedésének sikertelenségét a veszélyeztetettség egyik jelének tekinthetjük. (3.)

Az egyén a több szempontú szociogramon két dimenzióban jellemezhető: egyrészt, *mi a szerepe az adott közösség normarendszerében*, másrészt, *mi a helyzete az adott közösség kapcsolatrendszerében*. Feltevésünk szerint, az egyén beilleszkedésének sikeres vagy sikertelen volta e két dimenzió egybevetésével állapítható meg. A kedvezőtlen szerepet ugyanis ellensúlyozhatja a kedvező kapcsolat, a kedvezőtlen kapcsolatrendszerbeli helyet pedig a kedvező szerep.

SZEREPEK ÉS BEILLESZKEDÉS

A szerepeket a gyakorisági táblázatról olvassuk le.

Gyakorisági táblázat

1. ábra

		POZITÍV															KÉRDÉSEK															NEGATÍV KÉRDÉSEK																
SORSZ.	NÉV	1.	2.	3.	4.	5.	7.	8.	9.	11.	13.	14.	15.	17.	19.	21.	22.	Σ+	6.	10.	12.	16.	18.	20.	23.	Σ-	ÖSSZ.																					
1.	AK	3				2			2	1		1		5	1			15	1	1	1			1	2	6	21																					
2.	BS	2	3		3	6		16		5	2	2	3	4			7	53	7	1	2		4	3	2	19	72																					
3.	D.I.	2	3	6	15	11		2	3	5	4		1	6	3	1	2	64	7	4	6	2	6	8		33	97																					
4.	EM	2				7		1	1	2	3		1	4	4	1		26		1	2		1	2		6	32																					
5.	G.J.				1	1			2									4	1			1			3	5	9																					
6.	G.K.	3	3	4	10	5				1	20		3	5	3			57	3	2	5		6	2		18	75																					
7.	HM	5			3	9		20		6	5			9	5		1	63								-	63																					
8.	JÉ.	3			1	6	1		3	3		6		4	3	1	1	32	2	3	2	11	2	3	4	27	59																					
9.	KÉ.	1		7		2			5	2				2	1			20	16	2	6	1	9	7	3	44	64																					

A szerep az egyénnek a társak ítéletéből kibontakozó tulajdonsága: G. K. az, aki a legműveltebb; B. S.-nek a humora jó; D. I.-ről azt tartják, hogy pletykás. A szerep nem jelenti feltétlenül azt, hogy ő a mi mércénk szerint, vagy az Értelmező Szótár definíciója szerint is művelt vagy pletykás, csak azt, hogy az adott közösségben annak tartják. És aki pozitív szerepet nyer, az élvezi annak az előnyeit, aki negatívát, az szenved a terhetől.

A gyakorisági táblázat alapján megkülönböztetünk pozitív szerepű (például az 1. ábrán G. K., B. S., H. M.), negatív szerepű (például J. É. és K. É.), szerep telén (A. K. és E. M.) és feszült, vagyis pozitív és negatív szerepű (D. I.) gyerekeket.

Táblázatunkon a rossz beilleszkedés legszembetűnőbb jele a *negatív szerep*. Minden negatív szerep konfliktuózus; jelzi, hogy az egyén az uralkodó normáknak valamilyen tekintetben nem felel meg.

Rossz beilleszkedést jelez továbbá, ha az egyén a közösségben jóformán észrevétlen marad. A szereptelen gyerekek között – ez általában az osztály 40-60%-a – szembetűnik néhány, aki alig kapott szavazatot, mintha nem is élne az osztályban. Ezek a gyerekek az adott közösségben gátoltak, visszahúzódók, nem tudnak kibontakozni. Jellegtelennek, szürkének látszanak. Szociogramjaink számadatai alapján *szürke* az a gyerek, aki az egy főre eső szavazatoknak legfeljebb 35%-át kapja (I. fok 25%-ig, II. fok 35%-ig). Ezt a szürke szerepet jelölhetjük a gyakorisági táblázat utolsó, összegező rovatában (1. ábrán G. J.); mint a

használatos pozitív és negatív jelentőség (I. fok az egy főre eső szavazatok 150%-tól, II. fok a 200%-tól) ellenpólusát. (4.) S ha rövidített kérdőívet használunk, akkor a szürkeségi mutatót nem számítjuk ki. A mutató tartalma ui. akkor reális, ha a választhatóság kritériumai változatosak, ha a funkcióra és tulajdonságra vonatkozó kérdések a vizsgált csoport kultivált értékeinek széles körét felölelik.

A negatív közvéleménnyel, vagy teljes negligálással sújtott gyerekek helyzete akkor válik súlyossá, ha azoknak kapcsolati védettségük sincs. Kérdés, hogy minden kapcsolat védettséget jelent-e?

KAPCSOLAT ÉS BEILLESZKEDÉS

A kölcsönösségi vázlaton a kapcsolatrendszerben elfoglalt helyzetnek négy változatát különböztetjük meg: *tömb* (például a 3. ábra közepén és jobb szélén ábrázolt csoportosulás); *pár* (például a 3. ábrán 20. és 19. számú gyerek); *laza kapcsolat* (például a 3. ábrán 25. számú gyerek); *magányosság* (például a 3. ábrán a 8. számú gyerek).

Tömb

A középiskolai osztályok társas életének központja 2-4, egymással összekapcsolódó (2. ábra I. és II.), vagy egymástól elszigetelt (3. ábra I. és II.) klikk. Ezek a tömbök.

A tömb baráti társaság. Jellemzője, hogy tagjainak vannak közös tevékenységi területei, például verset írnak és színházba járnak, együtt házibuliznak, együtt túráznak stb.

A tömbhöz való tartozás – tekintet nélkül a szerepre – védettséget jelent. Olyannyira, hogy szociogramjainkon nem talákoztunk tömbben sem szürke, sem negatív szerepű gyerekekkel. A szürke gyereket a baráti kör megemeli – többen szavaznak rá, hiszen a klikk vonzza az osztály figyelmét-, így rangosabb társainak mintegy fényében fürdik. A klikkbeli negatívak pedig pozitív szerepet is nyernek – többnyire a klikk rokonszenvi választásai által. így feszült szerepű, az osztályban mindenkor feszültséget okozó, de barátai által védett pozícióba kerülnek. Gyakori példája ennek az a fiú, aki női kapcsolatokban fölényesen magabiztos, életvezetésében e tekintetben az iskolából kinőtt, ezért a közvélemény egy része elítéli. Baráti körben viszont – esetleg ugyanezen tulajdonsága miatt – népszerű. A baráti kör nemcsak a kirekesztéstől védi – rokonszenvével -, hanem saját szélsőségeitől is, más irányú elvárásaival, mérsékelő normáival.

Magány

A magányosság – ugyancsak tekintet nélkül a szerepre – veszélyt jelző helyzet. Olyannyira, hogy szociogramjainkon nem talákoztunk pozitív szerepű magányos gyerekekkel. *Buda Béla* szavaival: „...szinte tételszerűen kimondhatjuk, hogy akinek hosszabb időn át nincs legalább egy-két sikeres, intim kapcsolata, az többé-kevésbé maradandóan sérül egészen az öngyilkosságig, elmebetegségig, vagy aszociális magatartásig menően.”²

Magányos gyereknél sürgetően szükséges a korrekciós beavatkozás. Útjaira és lehetőségeire vonatkozóan a több szempontú szociogram fontos információkat nyújt. Részen a szerep jelzésekkel: szereptelem-szürke; feszült vagy negatív szerepű, s ha negatív, akkor ellenszenv választásokkal „kirekesztett” vagy pedig „sajnált”. Részen a csoportdinamikai tendenciák jelzéseivel: ő nem választ; őt nem választják; rossz irányban választ.

A tömbhöz való tartozás és a magányosság tehát az a két szélsőséges kapcsolatrendszerbeli helyzet, ami egyértelműen jelzi a beilleszkedés sikerét, illetve kudarcát.

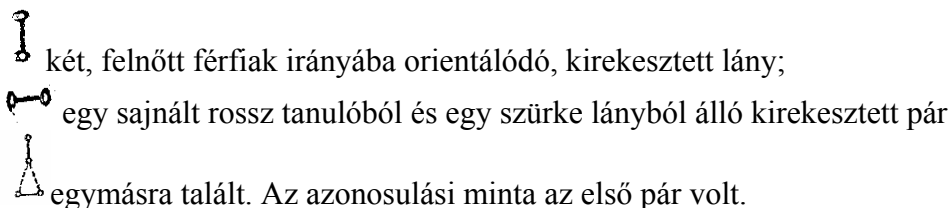
² dr. Buda Béla: A közvetlen emberi kommunikáció modern elmélete és ennek pedagógiai perspektívái. Pedagógiai Szemle, 1969. 7-8. sz.

Pár

Párnak a kölcsönösségi vázlat azon kéttagú egységeit tekinthetjük, amelyekben a tagok kapcsolata legalább kétszeresen kölcsönös. Kivételt képeznek a fiú-lány párok, ahol az egyszeresen kölcsönös kapcsolatot is párnak tekintjük, mert a flörtkapcsolatokban gyakori, hogy az egyik fél teljes intenzitással választ, míg a másik fél tartózkodó a kapcsolat deklarálásában.

A pár jellegzetessége az intimitás: titokcsere, az őszinte kitárulkozás és a spontán megnyilvánulások veszélymentesnek átélt terepe.

Ha a párnak az osztályba való beilleszkedését akarjuk megítélni, akkor figyelembe kell vennünk a pár tagjainak szerepeit. A tagok szerepe alapján megkülönböztetünk elszigetelt és kirekesztett párt. Ha a pár tagjai szerep-telének vagy pozitív szerepűek, akkor a pár *elszigetelt* ugyan, de beilleszkedettnek tekinthető, harmonikus egység, mert nincs konfliktusban az uralkodó normákkal. Elszigetelt az olyan pár is, amelyiknek legfeljebb az egyik tagja negatív, vagy feszült szerepű, vagy szürke; ezek számára a harmonikus beilleszkedés lehetősége nyitott. Ha azonban a pár mindkét tagja negatív szerepű vagy szürke, akkor a pár *kirekesztett*. Különböző kombinációkban találunk egymásra ezek a gyerekek. Például két félszeg, sajnált rossz tanuló, vagy egy megbízhatatlannak ítélt lány és egy támaszra szoruló fiú; vagy két, ellenszenvvel kirekesztett, az egyik tanár által érdemtelen előnyöket élvező lány. A partner ugyan szubjektíven enyhíti a szerepek terhét, de a közös kirekesztettség rögzíti és felerősíti a megbélyegzettséget. Idegen testet képeznek az osztályban nem befogadottak. Néha védekeznek a kirekesztés ellen, bázisokat keresnek, így képződhetnek kis renitens gócok az osztályban. Például a 3. sz. ábrán vázolt „rossz osztályban” láttuk:

A pár helyzete a csoportban a pár tagjainak szerepétől függ. A szerepek mutatják, hogy a pár elszigetelt-e vagy kirekesztett. A kirekesztett párnak az osztályba való beilleszkedése rossz.

Laza kapcsolat

Végül a kölcsönösségi vázlatról leolvasható utolsó változat a laza kapcsolat. Azokat a kapcsolatokat, amelyek kívül vannak a centrális tömbön és csupán egyszeresen kölcsönösök, laza kapcsolatoknak tekintjük.

A laza kapcsolat tulajdonképpen *peremhelyzet*, mai gimnazistáink sűrű társas életében a magányosságnak enyhült formája. Kivételt képez az osztályhoz így kapcsolódó ún. *mellékutas* – sportoló, muzsikáló, valahol intenzíven lekötött – gyerek, aki többnyire nem problematikus, mert valahol másutt egészségesen beilleszkedett. A laza kapcsolatok nagy része azonban a *társkeresés* folyamatát jelzi. Így kezdődik az osztályba újonnan jött gyerek beilleszkedése is.

A negatív szerepű, vagy szürke gyerek laza kapcsolatban megnyilvánuló beilleszkedési töreik vese akkor halad reményteljes úton, ha a szál az osztály egy beilleszkedett tagjához – egy tömb vagy egy pár pozitív szerepű, vagy legalábbis szereptelen alakjához köti. Ha magához hasonlót választ, akkor a kirekesztetés esélyét növeli.

A ROSSZ BEILLESZKEDÉS LEOLVASÁSA A SZOCIOGRAMRÓL

Feltevésünk az volt, hogy az egyén beilleszkedésének sikeres vagy sikertelen volta a szerep és a kapcsolatrendszerbeli hely egybevetésével állapítható meg. A tömbhöz tartozó és a magányos gyerekeknél azonban nem találkoztunk a helyzetet ellensúlyozó kedvezőtlen, illetve kedvező szereppel. E két szélsőséges kapcsolatrendszerbeli hely tehát önmagában jelzi, az egyén szempontjából, az adott közösségbe való beilleszkedés sikerét, illetve sikertelenségét. Tapasztalataink szerint *rosszul beilleszkedett*:

minden magányos gyerek;

minden kirekesztett pár (mindkét tagja negatív szerepű vagy szürke); a laza kapcsolatú, s egyben negatív szerepű vagy szürke gyerek, aki önmagához hasonló szerepű vagy helyzetű társához kapcsolódik.

Természetesen, ezeknek a gyerekeknek a számbavételével nem mértük fel szükségszerűen az osztály valamennyi problematikus gyerekét. Hiszen léteznek súlyosan veszélyeztetett gyerekek, akiket az osztály felemel, és ott találják meg viszonylag legjobban a helyüket. Másrészt, ha valaki jól feltalálja magát egy osztályban, az nem zárja ki minden esetben a társadalmi normákkal való konfliktust. Kategóriáink alapján a szociogramról pusztán azokat a gyerekeket olvashajtjuk le, akiknek az osztályközösségbe való beilleszkedése eddig nem sikerült, ezért fokozott figyelmet és törődést igényelnek. Nem elemeztük azokat az okokat, amelyek a rossz beilleszkedést eredményezhetik, csupán arra törekedtünk, hogy a jelenséget viszonylag objektíven megragadhatóvá tegyük, s ezzel egyben a pedagógiai korrekció számára is kiindulópontot adjunk.

Példaként közöljük egy „jó” és egy „rossz” gimnáziumi III. osztály kölcsönösségi vázlatát, s a rosszul beilleszkedett tanulóknak a szerepekkel való egybevetés alapján készült listáját.

A jó osztály (2. ábra) belterületi, matematika-fizika tagozatú. 4,4 tanulmányi eredménnyel kiemelkedő osztály. Létszám: 42; ebből 13 lány, 29 fiú.

A vázlat mutatja, hogy a társas szerkezet sűrű: magányos gyerek nincs; az osztály két központja az I-II. és a III. klikk; a párok többsége lazán a központokhoz kapcsolódik.

Feszültségek természetesen ebben az osztályban is vannak. Ezt jelzi a III. klikk elkülönülése az összekapcsolódó I. és II. klikktől; a lányok elszigetelődése az osztálytól és egymástól; az I. klikkben „bújtatott” feszült szerepű 4. számú fiú (pozitív szerepe: a másik nemnél való siker, érvényesülés az életben, negatív szerepe: az apró ügyekben és a titoktartásban való megbízhatatlanság); a II. klikkben „bújtatott” feszült szerepű 40. számú fiú (pozitív szerepe: szívesen töltene vele vasárnapot, és szívesen barátkoznának vele érettségi után, negatív szerepe: apró ügyekben és a bajtársi segítőkészségben megbízhatatlan); valamint a nagy indulati erővel kirekesztett 32. – 25. – 20. lánylánc. Az osztály pezsgő életet él, szorgalmasak, lendületesek, tevékenységi skálájuk széles: tanulás, kultúra, sport, társadalmi munka, társas élet.

A rosszul beilleszkedettek listáján 6 gyerek szerepel, az osztály 14%-a: Egy kirekesztett párokból képződő lánc: 32. – 25. – 20. A 32. számú lány négy negatív szerepet nyert: nem szeretnének vele érettségi után találkozni, a legkevésbé szeretik, bajban nem lehet rá számítani, titkot nem lehet rábízni. A 25. számú lánnyal nem szeretnének érettségi után találkozni, nem szeretik. A 20. számú lánnyal nem szeretnének érettségi után találkozni.

Laza kapcsolatban három fiú: 37. – 26. – 18. A 37. számú kirekesztett, a II. klikk feszült szerepű tagjához lazán kapcsolódó fiú; érettségi után nem szeretnének vele találkozni, nem szeretik, apró ügyekben megbízhatatlan. A 26. számú kisajnált, a közvélemény szerint támaszra szoruló fiú, akit laza kapcsolata az ugyancsak peremhelyzetű, megbízhatatlannak tartott 14. számú fiúhoz köt. A 18. számú szürke fiú, akit laza kapcsolata a negatív szerepű 3. számú fiúhoz köt.

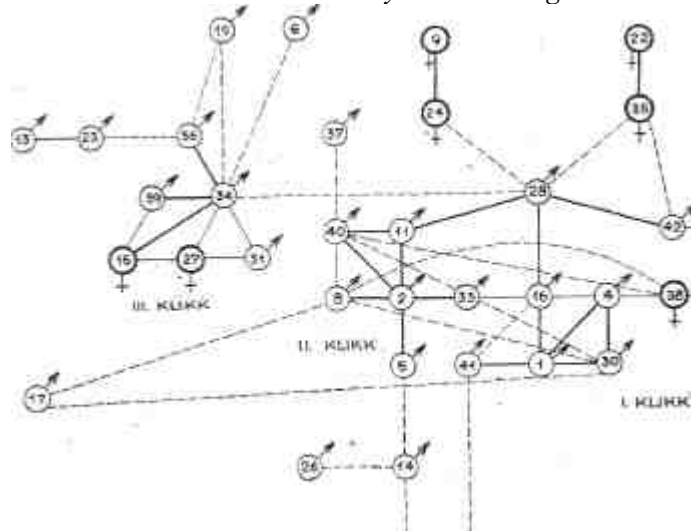
A rossz osztály (3. ábra) peremkerületi, általános tantervű, a tagozatos osztályokból

kiszorult gyerekekből verbuválódott. Az az osztály, ahonnan minden évben kibuknak néhányan, amelyik az iskola tanulmányi rangsorolásában hátul kullog, s melegágya a renitenciának és a depresszióknak. Létszám: 41; ebből 23 lány, 18 fiú.

A társas szerkezet feltűnően laza: sok a magányos gyerek; a központi leány-klika és a fiúklika egymástól teljesen elkülönül; a párok többsége is elszigetelődik egymástól és a központtól. Egyetlen mellékutas. a sportoló, másik osztályban barátkozó 22. számú lány. Az osztályban van néhány olyan gyerek, aki értelmileg már nem győzi a gimnáziumot, néhány kedvezőtlen testi adottságú, és jó néhány, aki renitenssé vált: tanulni nem akar, iskolát kerül, züllésnek indult. Az atmoszféra a gyerekekben rejlő pozitív lehetőségek kibontakozásának nem kedvez, amint azt a fent idézett, a demoralizálódás folyamatát szinte filmszerűen mutató párösszekapcsolódás – 18. – 38. kapcsolódás 29. – 39-hez – is: mutatja.

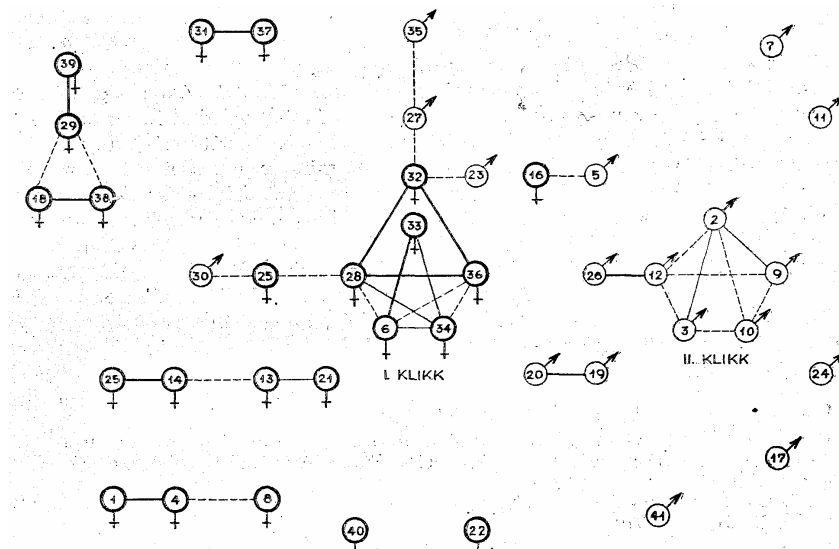
2. ábra

Sűrű társas szerkezetű osztály kölcsönösségi vázlata

3. ábra

Laza társas szerkezetű osztály kölcsönösségi vázlata

A rosszul beilleszkedettek listáján 19 gyerek szerepel, az osztály 46%-a;

Hét *magányos* gyerek van: a 40. számú szürke lány, senki nem választja; a 22. számú szereptelen lány, más irányban választ, mint ahonnan őt választják; a 24. számú szereptelen

fiú, iaki nem választ senkit; a 17. számú „sajnált” és lenézett fiú, a közvélemény szerint nehezen fog érvényesülni, senki nem választja; a 7. – 11. – 41. – számú szürke fiúk mindegyike más irányban választ, mint ahonnan őket választják.

Három ellenszenvvel *kirekesztett* és két „kisajnált” pár van: a 39. – 29., 18. – 38., 31. – 37. és a 25. – 14., 1. – 4. Negatív szerepű lányok.

Két *laza kapcsolatu* gyerek van: A 8. számú „kisajnált” lány, a közvélemény szerint nehezen fog érvényesülni, laza kapcsolata egy kirekesztett párhoz fűzi. A 35. számú szürke fiú, laza kapcsolata a negatív szerepű 27. számú fiúhoz fűzi.

KONTROLL

A rossz beilleszkedés megállapítására alkalmazott módszer kontrollálása céljából az 1970/71-es tanévben vizsgált osztályokhoz visszatértünk az 1971/72-es tanév elején. A két osztályból kimaradt 11 tanuló, ebből 9 szerepelt az általunk kiszűrtek listáján. Két suicid kísérlet történt, mindkét gyerek szerepelt az általunk kiszűrtek listáján. Egy idegösszeroppanás következett be, ez a gyerek nem szerepelt a listánkon.

Ugyancsak kontrollként egybevetettük a szociogramból nyert információkat az osztályfőnököknek a gyerekekről alkotott ítéleteivel. A szociogrammal kiszűrt gyerekek listája és az osztályfőnök által problematikusnak tartott gyerekek listája részben fedi egymást. A tapasztalatok kiindulópontokat adnak annak vizsgálatához, hogy hogyan és mennyiben befolyásolja az osztályfőnök személyisége az osztály társas szerkezetét.

A TÖBB SZEMPONTÚ SZOCIOGRAM LEHETŐSÉGEI A PEDAGÓGIAI GYAKORLATBAN

A több szempontú szociogramnak a pedagógiai gyakorlatban való egyik felhasználási lehetőségéről számoltunk be. Bármelyik pedagógus, készíthet szociogramot a saját tanulócsoporthjáról. Az osztályfőnök mindennapi munkájához a kölcsönösségi vázlat és a gyakorlati táblázat – a barátkozási térkép és az, hogy kit milyennek tartanak az osztályban – minden további számítás nélkül is rendkívül értékes adatokat nyújt: kontrollja saját ítéletének és felhívhatja a figyelmét eddig észre nem vett jelenségekre. Elnyomott gyerekekre, vagy túlértékelt sztárookra, a klikkfeszültségek okaira és az esetleges renitencia forrásaira. Hozzásegítheti ahhoz, hogy megtalálja a közvélemény befolyásolására legalkalmasabb csatornákat. A pedagógus érzékenységétől, leleményességétől és tapintatától függ, hogy a gazdag információtömeget hogyan tudja pedagógiaileg kiaknázni. Természetesen, végzetes hiba lenne a kapott adatokat a gyerekeknek visszaszolgáltatni!

Irodalom

1. Mérei Ferenc: Gyermektanulmány, VI. fejezet. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1948.
2. Moreno, J. L. Fondaments de la sociométrie. (A szociometria alapjai.) P.U.F. Paris, 1954.
3. dr. Buda Béla: Serdülőkről, III. fejezet. Szerkesztette: Havas Ottóné. Tankönyvkiadó, Budapest, 1970.
4. Mérei Ferenc: Közösségek rejtett hálózata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971.